

Valtioepäily, sallivuus ja vapaamielisyys

Hyvinvointiyhteiskunta oikeudenmukaisuus- harjoituksena, ei onnellisuuskoneena

HENRIK RUSO

Jakaja valitsee viimeisenä. Tuttu kakunjakoperiaate. Millainen yhteiskunta on oikeudenmukainen ja tasapuolinen? Kakunjakoperiaatteen mukaisesti se on sellainen, jossa tulevan järjestyksen säätäjät eivät tiedä omaa asemaansa tulevassa yhteiskunnassa. Kakunjakoperiaatteen mukainen yhteiskunta säädetään ikään kuin tietämättömyyden verhon (John Rawls) takana.

Hyvinvointiyhteiskunta on yksi tällainen yrittäjä. Mahdollisuuksien tasa-arvo on yleisesti hyväksytty arvo. Ajatus on, että kaikilla on taustaansa katsomatta tasavertaiset mahdollisuudet tavoitella arvostuksensa mukaista elämää. Siksi koulutuskustannukset eivät saa olla esteenä. Siksi yllättävä sairaus ei saa merkitä taloudellista ahdinkoa. Hyvinvointiyhteiskunnan on toimittava vakuutuksen tavoin: vakuutusmaksua eli veroa vastaan saa turvaverkon.

Ei enempää, ei vähempää. Tasapainoilussa perinteiset poliittiset käsitteet – liberaali, konservatiivi, vasemmistolainen ja oikeistolainen – ovat liian monimerkityksellisiä ja joutavat romukoppaan. Tilalle tarvitaan muuta.

Perinteiset käsitteet joutavat romukoppaan

Ollako liberaali vai konservatiivi? Vasemmistolainen vai oikeistolainen? Mahdoton sanoa. Perinteisillä poliittisilla käsitteillä on nimittäin yhtä monta merkitystä kuin on käyttäjääkin.

Arvoiltaan konservatiivi – siis vanhoillinen – voi aivan hyvin kannattaa liberaalia yhteiskuntajärjestystä eikä halua tuputtaa muille arvojaan. Kokoomuksen puheenjohtaja Jyrki Katainen il-

moittaa tässä hengessä olevansa liberaali konservatiivi. Menneitä haikaillen kenestä tahansa voi tulla konservatiivi: Stalinia haikailevat venäläiset kuuluvat näihin ja Churchill kääntyy haudasaan.

Tiukan linjan talousliberaali eli mahdollisimman vapaan markkinatalouden kannattaja onkin itse asiassa konservatiivi eli hyvinvointivaltiota edeltäneen menneen vallan kannattaja. Toisen linjan liberaali puolestaan näkee materiaalisen hyvinvoinnin yksilövapauden takaajana ja onkin jonkin sortin sosialisti. Tämä saattaisi globalisaatiokriittikkona nousta barrikadeille uusliberalismia vastaan kritiikin kohdistuessa itse asiassa usein rehottavaan taloudelliseen imperiaalismiin, protektionismiin ja nationalismiin, siis liberalismin vastakohtiin.

Vastaavasti oikeistolaisuus yhdistetään mahdollisimman vapaan markkinatalouden kannattamiseen samalla, kun äärioikeistolaisuudesta puhuttaessa viitataan kiihkokansallismielisyyteen. Jälkimmäinen on seurauksiltaan edellisen vastakohta. Vasemmistolaisuus yhdistetään sosiaalidemokratiaan, joka sekin tarkoittaa melkein mitä tahansa. Esimerkiksi Portugalin sosiaalidemokraatit ovat thatcherilaisia konservatiiveja tai oikeistolaisia. Yhden oikeisto nyt vaan on toisen vasemmistoa. Suomalaista oikeistoa haukuttai-
siin kommunisteiksi rapakon takana.

Näin ollen perinteiset poliittiset käsitteet voivat siis tarkoittaa mitä vain, ja siksi ne eivät tarkoita yhtään mitään. Ne ovat käyttökelvottomia. Siksi ne on syytä unohtaa ja poliittista liikettä on syytä kuvata muilla tavoin. Muuten puoluekaan ei tarkoita aatteellisesti mitään.

Valtioepäily vs. valtiouskovaisuus

Jako valtioepäilijöihin ja valtiouskovaisiin on perinteisiä jäsennyksiä käyttökelpoisempi. Siinä missä valtiouskovainen uskoo järkähtämättä valtioon välineenä asioidenhoidossa (esim. säättää mielellään tupakoinnin ravintoloissa kieltävän lain), valtioepäilijä suhtautuu periaatteessa epäilevästi valtiolliseen väliintuloon (luottaa enemmän savuttomien ravintoloiden tarjonnan kasvuun).

Suomessa on valtiouskovaisten enemmistö. Täällä valtioon uskotaan, asioihin puututaan varsin helposti valtiollisin väliintuloin: meillä on todellakin säädetty laki pyöräilykypärän käyttöpakosta. Kun laki on kerran säädetty, siihen myös uskotaan: täällä seistään kuin idiootit punaisten valojen määräämänä, vaikka autoja ei näkyisi mailla halmeilla.

Kannatan epäilevää suhtautumista valtioon asioidenhoitovälineenä. Mistä valtioepäilyssä sitten on kyse? Valtioepäily on ennen kaikkea yksilönvapauden kunnioittamista. Laki on yksilönvapauden puuttumista (jonkin yhteisön osa päättää koko joukon puolesta) ja siten usein tarpeellisenakin aina periaatteessa epäilyttävää.

Toiseksi valtioepäily on priorisointia. Päätöksentekoa ei kannata hukuttaa liioiteltuun tehtävätaakkaan, vaan keskittyä suomalaisen hyvinvointi-ideaalimme kannalta olennaiseen. Samalla valtioepäily on lain auktoriteetin kunnioitusta. Lakien auktoriteetin inflaation välttämisen kannalta on järkevää säätää lakeja säästeliäästi. Mitä yksinkertaisemmat pelisäännöt meillä on, sitä helpompi niihin on sitoutua. Näin valtioepäily on myös oikeusturvaan vakavasti suhtautumista. Yksinkertaiset pelisäännöt ja niissä sovitut linjanvedot oikeuksista pystytään toteuttamaan järkähtämättä.

Kannattamaani valtioepäilyä ei tule tulkitta virheellisesti kylmän kovaksi *laissez faire* -yhteiskunnan puolustukseksi. Valtioepäilyssä ei ole kyse anarkistisesta valtiovastaisuudesta, sokeasta markkinauskosta tai naivista hyvinvointiyhteiskunnan vastustuksesta. Päinvastoin! Valtioepäily on vahvan valtion ennakkoehto, kun valtioepäilijä ei tule tukahduttaneeksi valtiotaan tolkuttomalla tehtävätaakalla.

Valtioepäilyssä on kyse yleisasenteesta, jossa ennen lain säätämistä tullaan kyseenalaistaneeksi, onko valtiollinen väliintulo lainkaan oikea väline kulloinkin kyseessä olevaan yhteiskunnalli-

seen ongelmaan. Vastakohtana valtiouskovainen katsoo valtiollisen puuttumisen lähtökohtaisesti tarkoituksenmukaiseksi lähestymistavaksi yhteiskunnallisiin huolenaiheisiin. Valtioepäilijälle valtio on aina vain väline, ei koskaan itsetarkoitusta.

Mitataan vasemman ja oikean sijaan mieluummin sääntelyhalua

Perinteisten poliittisten käsitteiden monimerkityksellisyydestä johtuen ei ole myöskään yllättävää, että väittelyissä samat mielipiteet tulkitaan vasemmistolaisiksi tai oikeistolaisiksi keskustelukumppanista riippuen. Hesariakin syytetään milloin demarilehdeksi, toisinaan kokkarilehdeksi.

Perinteisten käsitteiden sijaan sääntelyhalun mittaaminen on mielekkäämpää. Kuvittele ensin asteikko yhdestä kymmeneen, jossa 1 kuvaa sääntelyhaluttomuutta ja 10 sääntelyhalua. Valtioepäilijät asettuvat lähemmäksi 1:tä, valtiouskovaiset ovat lähempänä 10:tä. Aseta sitten asteikolle suomalainen yhteiskunta oman näkemyksesi mukaan. Tämän jälkeen aseta puolueet samalle asteikolle. Lopuksi mieti ihannepaikkasi asteikolla. Verratkaa asetteluja keskustelukumppanien kanssa.

Sääntelyhaluasteikko selittää näin, kuinka ihanteiltaan samanmieliset äänestävät joskus eri puolueita ja ihanteiltaan erimieliset äänestävät joskus samaa puoluetta. He näkevät vallitsevan todellisuuden ja puolueiden suhteen näihin eri tavalla. Lisäksi asteikko selventää poliittisten kantojen suhteellisuuden aikaan ja paikkaan nähden. Näin olemme kaikki vasemmistolaisia tai oikeistolaisia riippuen siitä, kenelle puhumme ja mihin aikaan ja paikkaan vertaamme.

Itse tekisin harjoituksen suunnilleen seuraavasti. Olkoon konsensus-Suomi jossain valjun kompromissin lailla vitosen paikkeilla. Anarkistit asettuisivat 1:een, kommunistit ja yhteiskunnalliset moralistit (KD) kympin liepeille. Keskusta ei maatalouden etujärjestönä asetu mihinkään, kokoomus olisi jäsenestään riippuen jossain 2:n ja 6:n välillä ja demarit peilikuvana jossain 4:n ja 8:n välillä. Persut ovat jonkilainen demari-KD-cocktail höystettynä aimolla annoksella nationalismia.

Kuvauksen kaltainen kokoomus olisi näin sääntelyhaluttomampi porukka kuin demarit. Kriitikko kuvaisi tilanteen toisin ja näin keskustelu poliittisista väleistä voi alkaa ja on taatusti

antoisampi kuin verrattaessa vasemmistolaisuutta oikeistolaisuuteen ja liberalismia konservatiivisuuteen sekoittaen enemmän kuin selventäen.

Sallivuusperiaate

Sääntelyhaluton valtioepäilijä mieluummin sallii kuin kieltää ja on siis vapaamielinen.

Sallivuusperiaate kuuluu: sallittakoon, kunnes kiellolle löytyy riittävät perusteet hieman samaan tapaan kuin oikeuden edessä ollaan syyttömiä, kunnes toisin todetaan. Periaatteen vastakohta kuuluu: kielletään, kunnes vaarattomaksi todetaan. Päätöksenteossa sallivuusperiaate toimii seuraavasti:

1. Kuvittele olevasi päättäjä ja pohdi lakiesityksen X edessä, painaako JAA vai EI.
2. Lakiesityksen X aihealue tuntuu vieraalta, et saa otetta siitä tai koet jopa vastenmielisyyttä sitä kohtaan.
3. Kieltääkö vaiko sallia? Todistustaakka on kielltoa ajavilla. Vieraalta tuntuminen tai sallittavan subjektiivinen vastenmielisyyss ei ole peruste kieltää sitä. Kieltäjän tulisi pystyä osoittamaan sallimisen muodostama uhka.
4. Äänestyskäyttäytymisen oletusarvo on näin sallimisen puolesta.

Seksuaalietiiikka on toimiva esimerkki. Aikoinaan hedelmöityshoitolaisia justeerattiin siten, että hedelmöityshoitoja saa antaa mies-nais-parien lisäksi myös yksinäisille naisille tai naispareille. Sallivuusperiaatetta noudattava hyväksyy lakiesityksen. Näin siksi, koska uhka kohdistuu lähinnä ahdasmielistä perhekasitystä kohtaan.

Henkilökohtaiset mielitymykset eivät riitä kiellon perusteeksi. Sama koskee mitä tahansa ja siten X:n paikalle voidaan laittaa vaikka oluenjuonti, nykyautojen muotoilu, deathmetalli, ooppera, prostituutio, kerjäläisyys tai nykytaide. Niistä ei mistään tarvitse pitää, mikä ei kuitenkaan riitä perusteeksi niitä kieltää. Paheksunnan ei tule olla yhtä kuin kieltämisen ajaminen.

Valtioepäilyä käytännössä

Valtioepäily ja sen kanssa käsi kädessä kulkevat sallivuus ja vapaamielisyyss tarkoittavat valtiollisen elämän kannalta suunnilleen seuraavanlaisia periaatteita:

- 1) **Valtio on väline:** Vapaamieliselle valtio tarjoaa puitteet, ei pakkopaitaa. Valtio on aina vain väline ja sen tarjoamat länsimaiset vapaudet ovat sitä itseään tärkeämmät. Niihin tulisikin suhtautua vakavasti: esimerkiksi valtiokirkko sopii huonosti uskonnonvapauteen ja taksikiintiöt huonosti elinkeinovapauteen.

Suomikin on siis keksintö. Sen tulee ole-massaolollaan tehdä maailmasta parempi paikka. Jos se ei sitä tee, on se tarpeeton. Verojakaan ei tule rakastaa, vaan sitä, mitä niillä saadaan aikaan. Vastaavasti poliittinen liike ei ole päämäärä itsessään, vaan väline koh-ti toivottua suuntaa. Näin ollen poliittisen liikkeen tehtävä on tehdä itsestään tarpeeton.

- 2) **Lakien mahdollisuudet ovat rajallisia:** Laki on yksilövapauteen puuttumista ja siten joskus tarpeellisenakin aina periaatteessa epäilyttävää. Lait, säännöt, ohjeet ja hallinnolliset ratkaisut eivät ole vain yhteiskunnallisia voittoja, vaan myös tappion symboleita siitä, että ilman ei osattu elää ihmisiksi.

Yhteiskunnallisessa päätöksenteossa tulisi välttää moraalikiistoja. Lainsäädäntö saattaa heijastella moraalikäsitteitä, mutta lait eivät ole yhtä kuin moraalit. Lait eivät kerro oikeaa tai väärää, vain sen, mikä on rangaistavaa ja mikä ei. Rangaistukset eivät ole kosta tai hyvitystä, vaan siedettävien yhteiskunnallisten olojen ylläpitoa.

Merkittävimmät asiat eivät ole lailla säädettävissä: rakkautta ei voi kaikille taata, eikä ystävällisyyttä lailla säätää.

- 3) **Avoim yhteiskunta:** Yrityksen ja erehdyksen avoimet järjestelmät (eikä siis yhden totuuden järjestelmät) ovat voittamattomia: tie-de, markkinatalous ja demokratia. Kaikissa pärjäävät parhaat ajatukset. Tieteessä entisajan pannukakku on nykyajan maapallo. Markkinataloudessa auktoriteettina toimivat kanssaihminen tarpeet: muuten kauppa ei käy. Demokratiassa politiikka on mahdollisuuksien taidetta, eikä välttämättömiä kehityssuuntia ole. Kaikki ne ovat yhteistoimintaa: sekä rauhan ilmenemismuotoja että sen rakentajia.

Kilpailuideologia

Avoin yhteiskunta ei ole koskaan valmis. Siksi ”kilpailu” on myönteinen sana.

Suomalainen politiikka on perinteisesti ollut jokseenkin tylsää seurattavaa. Poliitikon ja virkamiehen eroa on ollut vaikea tunnistaa – jälkimäisten voitoksi. Hyvinvointiyhteiskunnan palveluiden tuottaminen on poikkeus, jossa puolet ovat olleet selvät ja ideologiat ovat nostaneet päätään.

Tulisiko hyvinvointiyhteiskunnan palvelut tuottaa julkisesti vai ulkoistaa yksityisille yrittäjille? Toisin kuin voisi kuvitella, valtioepäilijä ei ole varaukseton yksityistämisen kannattaja. Yksityinen ja julkinen ovat molemmat ideologisina vaihtoehtoina huonoja.

1) **Yksitysideologit** ajattelevat suunnilleen näin: Firmojen varoilla on aina isäntä, jota palveltava ja siten pyrittävä vastaamaan kuluttajien tarpeisiin mahdollisimman tehokkaasti voittojen maksimoimiseksi.

2) **Julkisideologit** ajattelevat suunnilleen näin: Kustannuksista häviää voitontavoittelusta syntyvä omistajien pussiin menevä lisäarvo, joten tiukalla virkamiesetiikalla tuotetun palvelun täytyy olla halvempi.

Käytännössä molemmista on kuitenkin huonosti hoidettuja esimerkkejä. Kilpailua ei tule ymmärtää liian kapeasti vain yksityisiä palveluntarjoajia koskevaksi, mikä on yksityisideologien (usein poliittiselta oikealta) tyypillinen moka. Yksi kilpailija on myös julkisesti tuotettu palvelu: eihän kannata ostaa, jos katsoo pystyvänsä itse tuottamaan edullisemmin – huomioiden tietenkin hinta-laatu-suhteen. Myös verorahoilla on isäntä, vaikka se joskus unohtetaankin.

Ja sama toisinpäin: ei kannata tuottaa, jos ostamalla saa parempaa halvemmalla. Tätä ei puolestaan tunnu julkisideologit (usein poliittiselta vasemmalta) ymmärtävän. Kilpailuideologille kunnon kisa kannattaa aina: siis joko yksityisesti tai julkisesti tilanteen mukaan.

Tyhmyys on perusoikeus: ei standardikansalaisuudelle!

Hyvinvointiyhteiskunta voi olla myös vaaraksi vapaamielisyydelle ja sallivuudelle. Keskustelu rajoituksista alkaa, kun milloin mikään todetaan terveydelle haitalliseksi. Perustelu on aina sama: terveydenhoito tulee veronmaksajille kal-

liiksi. Kielletään siis tupakointi ravintoloissa, rajoitetaan oluen myyntiaikoja ja säädetään pyöräilykypärä pakolliseksi.

Kansantalouden kannalta yksilö on tuotantoyksikkö, josta tulee ottaa kaikki irti. Paheellinen elämäntapa ei sovi kuvaan. Lainsäätäjä pyrkii tiedostamattaan kohti standardikansalaista, kokonaistuottavuudeltaan ihanneihmistä. Standardikansalainen on normi, johon verrataan. Muu on epänormaalia ja siksi paheksuttavaa. Näin hyvinvointiyhteiskunta pitää erinomaisuudestaan huolimatta sisällään vaaran luisua kohti kaiken säätävää ”pehmeää” diktatuuria.

Normaali, keskiverto ei kuitenkaan vetoa. Ovathan kaikki keskimääristä parempia autokuskeja. Yksilö kokee olevansa enemmän kuin standardikansalainen. Yksilö on oikeassa. Ihminen ei taivu standardiksi. Emme siis halua myöskään saunakypäräpakkoa, läskikieltoa, nastakenkäkuukausia talvirenkaiden tapaan, naurukiintiöitä iän pidentämiseksi tai suklaansyöntipakkoa onnellisuuden lisäämiseksi – tai mitään muutakaan vastaavaa.

Elämäntapavalintoja ei voi säätää. Joskus tehdään tyhmiä valintoja. Hyvinvointiyhteiskunta merkitsee tasavertaisuutta ikään, sukupuoleen, ihonväriin, uskontoon, poliittiseen taustaan, ammattikuntaa ja myös älykkyyssosamäärään katsomatta. Ei tyhmyyttä voi kieltää: se on perusoikeus!

Loppusanat: kakunjakoperiaate ja seisova pöytä

”Näille maailma on seisova pöytä. Näille maailma on 24 tunnin buffet, auki aamusta iltaan, öisin. Ja nämä raukat seisovat buffet-pöydän äärellä lautanen käpälissään eivätkä osaa päättää mistä aloittaisivat, aurinkokuivatuista tomaateista vai viininlehtikäärleleistä vai mädistä vai blineistä. Hyppäisikö suoraan pääruokaan, perkele saman tien suklaavahtoon, kaikki on nykyään sallittua, kukaan ei sanele sääntöjä.” (Juha Itkonen seisovan pöydän sukupolvesta, Kohti.)

Niinpä. Vapaa ihminen on potentiaalisesti myös onneton. Oikeudenmukainen yhteiskunta ei näin merkitse kaikkien kansalaistensa onnellisuutta. Pyrkimys oikeudenmukaisuuteen ei ole yhtä kuin pyrkimys kaikkien onnellisuuteen. Pyrkimys oikeudenmukaisuuteen kakunjakoperiaatteen mukaisesti merkitsee pyrkimystä kaikkien tasavertaiseen mahdollisuuteen tavoitella onnellisuutta.

Vapaa toimija on valintansa edessä, kuilunsa (Kierkegaard) partaalla yksin. Vapaan on valittava kakunpalansa – itse.